

ZBYSŁAW WOJTKOWIAK, *Aleksander Gwagnin i Maciej Strykowski dwaj autorzy jednego dzieła*, Poznań: Nauka i Innowacje 2015, ss. 343.

DOI: <http://dx.doi.org/10.18290/rh.2016.64.2-6>

Autorstwo wydanej w drugiej połowie szesnastego stulecia pracy historyczno-geograficznej *Sarmatiae Europae descriptio quae regnum Poloniae, Lituaniam, Samogitiam, Russiam, Masouiam, Prussiam, Pomeraniam, Liuniam et Moschouiae, Tartariaque partem complectitur* od dawna budziło zainteresowanie polskich badaczy kultury¹. Praca została opublikowana pod nazwiskiem Aleksandra Gwagnina (włoskiego żołnierza i historyka w służbie polskiej), ale historiografia wielokrotnie podnosiła kwestie ewentualnego plagiatu, jakiego Gwagnin miałby dokonać, publikując dzieło autorstwa Macieja Strykowskiego. Podejrzenie o plagiat nabiera dodatkowego kolorytu, jeśli dodać, że na długo przed publikacją pracy *Sarmatiae Europae descriptio* Strykowski jako żołnierz służył w Witebsku pod komendą Gwagnina, po czym w roku 1574 wyjechał do Turcji razem z polską misją dyplomatyczną prowadzoną przez Andrzeja Taranowskiego. Zestawiając te fakty, Hieronim Juszyński napisał: „Wyjeżdżając do Turczech, zostawił wzmiankowane dzieło [*Sarmatiae Europae descriptio*] Komendantowi swojemu Gwagninowi. Ten chcąc sobie sławę z literatury zjednać, a wąpiąc o powrocie Strykowskiego, pod swoim wydał ją imieniem i Stefanowi Batoremu przypisał” [tj. dedykował]². Teza zakłada, że Strykowski był autorem dzieła, jakiego historiografia nie identyfikuje do tej pory; potem Gwagnin je przetłumaczył na język łaciński (Strykowski pisał tylko po polsku), a wreszcie opublikował. Tak sformułowaną teorię powtórzyło wielu badaczy kultury staropolskiej³.

Istotnym dowodem na dokonanie plagiatu są oskarżenia, jakie pod adresem Gwagnina wystosował sam Strykowski. W swoim dziele życia, jakim była *Kronika Polska, litewska, żmudzka i wszyskiej Rusi* kilkakrotnie oskarżał „jednego Włocha” o przywłaszczenie jego pracy, co więcej, wymieniał tytuł skradzionej pracy, była to naturalnie *Sarmatiae*

¹ Temat ten podejmował już wcześniej Zbysław Wojtkowiak (*Maciej Strykowski dziejopis Wielkiego Księstwa Litewskiego Kalendarium życia i działalności*, Poznań: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza 1990, s. 177-180). Porównanie prac Aleksandra Gwagnina i Macieja Strykowskiego w kontekście ewentualnego plagiatu *Sarmatiae Europae descriptio* zawiera także książka Julii Radziszewskiej (*Maciej Strykowski historyk-poeta z epoki Odrodzenia*, Katowice 1978, s. 77-79).

² *Dykcjonarz poetów polskich przez X. M. Hieronima Juszyńskiego*, t. II, Kraków 1820, s. 215. Gwagnin ofiarował dzieło królowi podczas wyprawy na Wielkie Łuki.

³ A. SAJKOWSKI, *Czytając Strykowskiego*, „Pamiętnik Literacki” 1964, z. 4, passim; A. BIERNACKI, *Sarmatiae Europae Descriptio. Historie d'un plagiat*, „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki”, 24(1974), z. 3, s. 657-660; H. MARKIEWICZ, *Z dziejów plagiatu w Polsce*, w: *Prace wybrane Henryka Markiewicza. Z historii literatury polskiej*, red. A. Nowakowska, t. II, Kraków 1996, s. 370-414; A. SITKOWA, *Literacka rama wydawnicza druków z przelomu XVI i XVII wieku jako miejsce sporów o autorstwo*, „Sarmackie Theatrum” 5(2012), s. 101-114.

Europeae descriptio. Nazwisko Gwagnina w *Kronice* nie pada, ale informacja, że Strykowski był w „rocie jednego Włoch na Witebsku”, który to „pod swoim tytułem” jego pracę opublikował, nie pozostawia wątpliwości co do tożsamości oskarżonego⁴. Jest to tylko skarga domniemanego pokrzywdzonego. Wiele jednak dowodów przemawia przeciwko Strykowskiemu. Otóż po pierwsze, Gwagnin zawsze pisał po łacinie (w tym języku powstała *Sarmatiae Europeae descriptio* lub na ten język została przełożona), wszystkie zachowane teksty Strykowskiego spisano po polsku. Po drugie, Gwagnin zawsze pisał prozą, czyli tak, jak spisano *Sarmatiae*; Strykowski miał wyraźne inklinacje do pisania wierszem.

Rozpatrując kwestię autorstwa jednego z najbardziej znanych na Zachodzie Europy polskich dzieł historiograficznych czasów nowożytnych⁵, należy wziąć pod uwagę jeszcze jedno, trzecie rozstrzygnięcie. Otóż zwolenników zdobył też pogląd o współpracy, choć swoistej, Aleksandra Gwagnina i Macieja Strykowskiego w procesie powstawania spornego dzieła⁶. Jej swoistość polegałaby na tym, że na pewnym etapie literackiej kooperacji Gwagnin przywłaszczył owoc wspólnych prac.

Za przełomowe, dla podjętego w recenzowanej książce tematu, można traktować odnalezienie w paryskiej Bibliotheque Mazarine egzemplarza *Sarmatiae Europeae descriptio* dedykowanego nie, jak wydanie z 1578 r. Stefanowi Batoremu, ale Henrykowi Walezemu. Oznacza to, że dzieło zostało wydane po raz pierwszy tuż po pierwszej elekcji, w roku 1574⁷. Edycja z roku 1578 jest wariantem wydania odnalezionego w paryskiej bibliotece. Różnica pomiędzy egzemplarzami polega przede wszystkim na zamianie kart z dedykacją.

Próbując odpowiedzieć na nurtujące historiografię pytanie o domniemany plagiat, Zbysław Wojtkowiak dokonał rozbioru krytycznego dzieł Aleksandra Gwagnina i Macieja Strykowskiego. W wyjątkowo skrupulatny sposób porównał dwa dzieła zachowane w pierwodrukach: sygnowany nazwiskiem Gwagnina obiekt sporu – pracę *Sarmatiae Europeae descriptio* oraz wydaną w 1582 r. *Kronikę Polską, Litewską, Żmudzką i wszystkiej Rusi* Strykowskiego. Autor recenzowanej pracy poszukiwał przede wszystkim oznak erudycji Strykowskiego, czytelnych w *Kronice* i być może obecnych w pracach wcześniejszych, zatem również w dziele przypisanym Gwagninowi. Podstawą porównania stała się przywołana już powyżej edycja *Kroniki* z roku 1846. To dziewiętnastowieczne wydanie uwzględniła poprawki – korektę pierwodruku i w pełni odpowiada wymogom analizy naukowej.

⁴ *Kronika Polska, litewska, żmudzka i wszystkiej Rusi Macieja Strykowskiego. Wydanie nowe będące dokładnym powtórzeniem wydania pierwotnego królewieckiego z roku 1582*, wyd. M. Malinowski, t. I, Warszawa 1848, s. XV, XXXVII, XLIII, 246, 316.

⁵ Odrębną kwestią pozostaje ocena dzieła. Często w historiografii zwraca się uwagę na kompilacyjny charakter *Sarmatiae Europeae descriptio*. I tak na przykład fragmenty dotyczące Orientu i Wschodu są w historiografii określane jako kompilacja. B. BARANOWSKI, *Znajomość Wschodu w dawnej Polsce do XVIII wieku*, Łódź: Łódzkie Towarzystwo Naukowe 1950, s. 30-31.

⁶ J. JURKIEWICZ, *Czy tylko plagiat? Uwagi w kwestii autorstwa Sarmatiae Europeae Descriptio*, w: *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istorijos šaltiniai. Faktas, Kontekstas, Interpretacija*, Vilnius 2007, s. 67-93.

⁷ R. WILGOSIEWICZ-SKUTECKA, *Komu było dedykowane dzieło Gwagnina Sarmatiae Europeae Descriptio? – rozwiązanie zagadki znanego polonicum XVI w.*, „Biblioteka” 2007, nr 11, s. 11-19.

Prowadząc tak zakrojoną analizę, Wojtkowiak zauważa korelacje i współbrzmienie tekstów porównywanych dzieł. Dochodzi do wniosku, że *Sarmatiae Europaeae descriptio* w wersji znanej z druków z lat 1574 i 1578 ostatnią redakcją przeszła przed rokiem 1574. Dzieło powstało z myślą ofiarowania go elektowi Henrykowi Walezemu. Autor wiąże inicjatywę powstania pracy z porozumieniem litewskich możnowładców, zawartym wiosną 1572 r. Celem autorów paktu (Jurija Olelkowicza, Jana Hieronima Chodkiewicza, Mikołaja Krzysztofa Radziwiłła) było działanie na rzecz wzmocnienia pozycji Wielkiego Księstwa Litewskiego w obliczu bezkrólewia. W tym kręgu powstała idea napisania okazałej księgi, szczególnie informującej o sprawach Litwy; swoistego kompendium wiedzy o Rzeczypospolitej dla elekta, spisane go łaciną w sposób lapidarny i przejrzysty (s. 253). Być może pierwszym wyborem autora tak zakrojonej pracy była osoba Strykowski. Ten przygotował pierwszą wersję dzieła (jeszcze niewykończoną), erudycyjną i szczegółową, a zatem nieodpowiadającą oczekiwaniom możnych protektorów. W takich okolicznościach Strykowskiemu przydano do pomocy Gwagnina, ten okroił treść pracy, czyniąc ją bardziej przyswajalną dla odbiorcy zza zachodniej granicy Rzeczypospolitej. Tłumaczy to późniejszy sukces wydawniczy pracy na Zachodzie Europy. Jak już pisałem, jesienią roku 1574 Maciej Strykowski towarzyszył poselstwu Andrzeja Taranowskiego, które wyruszyło do Turcji: na Wschodzie przebywał on półtora roku (wrócił wiosną roku 1575). W chwili powrotu Strykowskiego do Polski wspólne dzieło było już opublikowane pod nazwiskiem Gwagnina, co więcej – Włoch zdołał je już wręczyć nowemu królowi. Zatem, zdaniem Zbysława Wojtkowiaka, *Sarmatiae Europaeae descriptio* byłaby dziełem współautorskim, przygotowanym przez Aleksandra Gwagnina i Macieja Strykowskiego, jedynie opublikowanym pod nazwiskiem pierwszego z autorów.

Arkadiusz M. Stasiak

Katedra Historii XVI-XVIII wieku KUL

„Konsequent und rational? Grundlinien und Facetten der preußischen Polenpolitik im Spiegel der deutschsprachigen Presse 1894-1918”. Rezension zu: SPÄT ROBERT, *„Die „polnische Frage“ in der öffentlichen Diskussion im Deutschen Reich, 1894-1918”*, Marburg 2014, 478 S., Studien zur Ostmitteleuropaforschung, Bd. 29.

DOI: <http://dx.doi.org/10.18290/rh.2016.64.2-7>

Die „polnische Frage“ wird auf dem Gebiet der historiographischen Forschung stets mit solchen großen Namen der deutschen Nachkriegshistoriographie wie Martin Broszat, H.U. Wehler oder Klaus Zernack assoziiert. Dies zeugt auch von der Relevanz und Komplexität dieses historischen Phänomens. Die in den letzten Jahrzehnten entwickelten Forschungsansätze boten die Möglichkeit, dieses große Thema in seinen Teilaspekten zu untersuchen, die in den sozialen Relationen zwischen Deutschen und Polen verankert sind.

Robert Spät stellt sich dieser Tendenz entgegen, indem er schon im Titel seiner Dissertation annonciert, dass er sich mit den großen Themen der deutsch-polnischen